

PEYAMİ SAFA’NIN ROMANLARINDA SÖZÜNÜ EMANET ETTİĞİ İKİNCİ DERECEDE ROMAN KİŞİLERİ

*Sabit BAYRAM**

Geliş Tarihi: 29.05.2021

Kabul Tarihi: 03.07.2021

Atf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: Özel Sayı

Sayfa: 65-86

Yıl: 2021

Dönem: Temmuz

Özet

Cumhuriyet Dönemi’nde kültür, siyaset, sanat ve edebiyat hayatında önemli bir yere sahip olan Peyami Safa, roman, hikâye, makale, köşe yazıları, ilmi eserler ve polemikleriyle tanınan bir şahsiyettir. Safa, Türk edebiyatı için yeni sayılabilecek bilinç akışı, iç monolog ve iç çözümleme gibi kullandığı tekniklerle yaşadığı dönemin öncü romancılarından biridir. Toplumun sorunlarını ortaya koyan ve onlara kendince çözümler arayan Safa, romanlarında geleneksel değerlerden uzaklaşan ve Batı’nın değerlerini yanlış benimseyen Türk insanının yaşadığı çıkmazları irdeler. İnsanların çatışmalarını, bocalamalarını ve geçirdiği sarsıntıları ele alan yazar, yeni bir yaşam arzusuyla kökleriyle bağını koparıp ahlaki açıdan yozlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalan, manevi değerlerden uzaklaşan insanlara yol göstermeye çalışır. Yazar, hemen her romanında bir kişiye sözünü emanet ederek ortaya çıkan sorunlarla ilgili düşüncelerini ve çözüm önerilerini kurgusal dünyaya fazla zarar vermeden aktarmak ister. Ancak ders verme amacından kendini bir türlü alamaz ve romanları sözcülerin uzun açıklamalarda bulunduğu bölümlerde makale ya da bildiri hüviyetine bürünür.

Anahtar Sözcükler: Peyami Safa, Sözcü Karakter, Roman

* Öğr. Gör., Giresun Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, Giresun, sabitbayram@hotmail.com / ORCID: 0000-0001-9601-9344.

PEYAMI SAFA'S SPOKESMAN WHO ARE THE SECONDARY CHARACTERS

*Sabit BAYRAM**

First Received: 29.05.2021

Accepted: 03.07.2021

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal of
Culture-Art-Architecture

Issue: Special Issue

Pages: 65-86

Year: 2021

Session: July

Abstract

Peyami Safa, who left his mark on the life of culture, politics, art and literature in the Republican Period, is known for his novels, stories, articles, columns, scientific works and polemics. Safa is one of the pioneering novelists of his period with techniques such as the flow of consciousness, internal monologue and internal analysis, which can be considered new for the Turkish literature he uses. Safa, who reveals the social problems and seeks solutions to them, examines the dilemmas faced by the Turkish people who are struggling between traditional and Western values, adopting new values or adopting them wrongly in his novels. The writer, who deals with the conflicts and confusion of people and their trauma, tries to guide people who are strayed from their roots with the desire for a new life and face the danger of moral corruption and move away from spiritual values. The writer wants to convey his thoughts and solutions to the problems that arise by entrusting his word to a person in almost every novel, without causing much harm to the fictional world. However, he cannot help himself from the aim of lecturing. So that his novels look like an article or declarations in the chapters where the persons make long explanations.

Keywords: Peyami Safa, Spokesman, Novel,

* Lecturer, Giresun University, Turkish Language Department, Giresun, sabitbayram@hotmail.com / ORCID: 0000-0001-9601-9344.

Giriş

Öteki sanatların pek çoğunun aksine roman yazarı, aşağı yukarı sözcüklerle kendini anlatır. Yarattığı kişiler aracılığıyla kendini ifade eden yazar, onlara gerçeğe benzer tavırlar yakıştırır ve onları konuşturur; başarabilirse de onların tutarlı davranmalarını sağlar (Forster 2014: 84). Yazar tarafından yaratılan kişiler; başkişi, norm karakter, kart karakter, fon karakter gibi olay örgüsünün oluşmasında ve gelişmesinde farklı işlevlere sahiptir. Roman dünyasında kullanılan kişilerden biri de yazarın sözünü emanet ettiği sözcülerdir. Sözcüler, genellikle toplumsal sorunlara odaklanan ve bu sorunlara çare arayan yazarların kullandığı bir karakter şeklidir. Yazarın kimliğini örtük şekilde temsil eden sözcüler, gerçek hayatta olaylara bakışını ve onları yorumlayışını, ideolojik fikirlerini yansıtır (Sazyek 2013: 295).

Türk romanının doğuşuyla birlikte romancılar, anlatıcı-yazar konumu ile kendi sesini sürekli şekilde duyurur. Özellikle ahlakçı bir tutum takınan yazarlar, okuyucuya ders verme amacıyla olaylara müdahil olur, kendi düşüncelerini söylemekten çekinmezler. Kurgusal dünyaya zarar veren bu yaklaşım, modern romanın doğuşu ile farklı bir yöne evrilir. Romancı, düşüncelerini açık şekilde söylemekten kaçınarak sözünü roman dünyasında bir kişiye emanet eder ve aradan çekilir. Bu kişi sözcüdür. Sözcüler, belli bir fonksiyonu icra ettiklerinden canlı ve boyutlu kişilik özelliği göstermezler. Olaylar gerçekleşirken herhangi bir değişim ve gelişim içinde olmadıklarından durağan bir yapıdadırlar. Fikri açıdan gerekli olduklarından ideolojik mesajın iletilmesini ve açıklanmasını sağlarlar. Bu anlamda romanın düşünsel kurgusunda etkindirler. Sözcü kahramanlar, yazarın romanın dünyasından çekilmesi neticesinde ortaya çıkan boşluğun doldurulması amacıyla doğmuştur. Bizzat olayları içten bir sesle algılayan ve yorumlayan sözcüler, yazar-anlatıcıyla kıyaslandığında romanın doğasına daha uygun bir yapıdadır. Yaşadığı toplumun sorunlarına duyarsız kalamayan, mutlaka söyleyecek şeyleri olan yazarlar, bu sanal figürden yararlanır (Sazyek 2013: 296). Sözcüler, yazarın işte ben buradayım ve olayları bu şekilde algılıyorum ve yorumluyorum demesinin yansımasıdır. Belki de romanı işte bu düşüncelerimi iletmek için yazdım demesidir. Yazarın ideolojisini ve olaylar hakkındaki düşüncelerini yansıtmak konumundaki sözcülerin uzun felsefi ve ideolojik açıklamaları, romanın yer yer makale ya da bildiri hüviyetine dönüşmesine neden olabilir.

Peyami Safa'nın romanlarında düşünce ögesi, yazarın roman anlayışı ve romana yüklediği işlev nedeniyle oldukça önemli bir yer teşkil eder. Kendine ait tezleri ve önerileri bulunan yazar, okuyucuya iletmek istediği mesajı roman aracılığıyla aktarma amacındadır (Tekin 1999:53). Roman türüne düşüncelerini iletmek ve okura yol göstermek amacıyla

yaklaşan Safa, romanlarının hemen hepsinde düşüncelerini iletmek amacıyla sözünü bir kişiye emanet eder. Olaylara ahlaki açıdan yaklaşan yazar, okurlara ders verme amacı güder. Cemiyetin yasalarına aykırı şekilde davranan, ahlaki sorumluluk ve sınırlarının farkında olmayan, değerler dizgesi silinmiş, köklerinden kopmuş belli bir kesime yol gösterme amacındaki Safa, sözcüleri ile okura yol göstermek ister. Birçok romanında Doğu-Batı sorununa odaklanan yazar, şeklen ve yüzeysel şekilde benimsenen Batılılaşmanın karşısında olduğundan sözcüleri aracılığıyla sorunlara çözüm önerilerinde bulunur.

Peyami Safa'nın romanlarının vazgeçilmez unsurlarından olan sözcüler, belli bir görevi icra ettiklerinden ister istemez didaktik ve telkincidirler. Sözcüler, toplumun yasalarına aykırı şekilde hareket eden gençlere yol göstermek ve yazarın zararlı olarak gördüğü nihilizm ve materyalizm gibi akımlardan gençlerin uzak durmalarını sağlamak amacıyla arada bir uzun felsefi açıklamalarda bulunurlar. Uzun felsefi açıklamalar, eserin edebi yönü üzerinde olumsuz etki ve izler bırakır. Özellikle romanların ikinci bölümlerinde görülen bu yoğun açıklamalar ve düşünceler, eserin bir makale ya da röportaj havasına girmesine yol açar (Kuran 2005:285). Bu durum, roman tekniğine önem veren bir yazar için olumsuzluktur.

Peyami Safa *Sözde Kızlar*'da Nadir, *Şimşek*'te Ali, *Mahşer*'de Muharrir Kerim Bey, *Bir Akşamdı*'da Cevat, *Canan*'da Selim, *Fatih-Harbiye*'de Ferid, *Biz İnsanlar*'da Necati ve *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, yazarın sözlerini emanet ettiği ikinci derecede roman kişileridir. Ekonomik açıdan sıkıntı içinde olmayan sözcüler, genellikle yirmili ve otuzlu yaşlardadır ve bekârdırlar. Öğretmenlik, yazarlık ve memurluk gibi mesleklere sahip olan ve bu bağlamda aydın tipi temsil eden bu kişiler, başkişilerin en yakın arkadaşı, yardımcısı ve yol göstericisi konumundadırlar (Kuran 2005: 255). Selim haricindeki sözcüler, roman kişilerine cemiyetin ahlâki değerlerini hatırlatır. Geleneksel değerleri temsil eden bu kişiler, savundukları düşünceler açısından yazarın olumladığı ülkü değerlerdir. Selim ise diğerlerinden bedensel hazzı savunması ve cemiyet tarafından kabul edilemeyecek davranışlarda bulunması bakımından farklılık gösterir.

Bir *Tereddüdün Romanı*'nda Muharrir ve *Yalnızız*'da Samim de yazarın ideolojisini ve düşüncelerini yansıtmaya görevinde olduklarından sözcü konumunda düşünülebilecek kişilerdir. Ancak başkişi olmaları, onları diğer sözcülerden ayırır. Bu nedenle bu çalışmada yazarın başkişi düzeyinde sözünü emanet ettiği kişilere yer verilmeyecektir. *Dokuzuncu Hariciye Koşusu*'nda ise yazarın sözünü emanet ettiği bir kişi bulunmadığından çalışmamızda bu eserden bahsedilmemiştir.

Nadir: *Sözde Kızlar*

Peyami Safa, ahlâk konusu üzerinde oldukça fazla durmuş ve bu konuda birçok yazı kaleme almıştır. Onun ahlâk anlayışında geleneksel ve milli değerler önemli yer tutar. Kişilerin cemiyet yasalarına karşı çıkmalarını tasvip etmeyen yazar, *Tercüman* gazetesinde “Dinsiz Ahlak Mümkün müdür” başlıklı yazısında yaşanan çağda tüm dünyada teknik ilerledikçe maneviyatın gerilediğini ve insanların ahlaki bir buhran içine girdiğini iddia eder. Yazara göre bütün dünyada yaşları on altı ile yirmi arasında değişen, kökleriyle bağı koparıp cemiyetlerine yabancı birer birey haline gelen bir nesil (Safa 1959: 8) ortaya çıkmıştır. Bu gençlerin en büyük özellikleri varlıklı olmalarına rağmen dinî ve manevî terbiyeden yoksun olmalarıdır. *Milliyet*'teki “Ahlak Buhranının Yuvaları” başlıklı yazısında ise ahlak buhranının en önemli sebebi olarak insanların kendi menfaatlerini cemiyetin menfaatlerine tercih ettiğini gösterir. Toplumsal değerlerin zayıflamasıyla sosyal bağların çözüldüğüne işaret eder. Her türden doyum arayışıyla cemiyetin yasalarını hiçe sayan hedonist anlayıştaki insanların en uç örneklerine sosyete denilen sınıfta rastlandığını düşünür. Toplumun belli bir zümresini oluşturan bu insanlar, paradan ve lüksten başka bir şey tanımazlar. Ahlaki yönden yozlaşmış bu insanlar, cemiyetin yasalarına aykırı davranışlarının gazete sütunlarında hemen her gün teşhir edilmesinden utanmaz, aksine bundan hoşlanırlar (Safa 1958: 12). Yazar, birçok köşe yazısında toplumun geneli ekonomik sıkıntı içindeyken sefahatin çoğaldığına dikkatleri çeker. Kolay şekilde vurgunculukla para kazanan yeni bir zümrenin eleştirisini yapan yazar, alın teri akıtmadan kazanılan bu paraların kişilerin yozlaşmasına neden olduğu inancındadır. Yazar, ahlaki meselelerdeki bu tür düşüncelerine sözcüleri aracılığıyla romanlarında sıkça yer verir. *Sözde Kızlar*'da Nadir, *Şimşek*'te Ali, *Mahşer*'de Muharrir Kerim Bey ve *Bir Akşamı*'da Cevat onun bu konudaki düşüncelerini yansıtan roman kişileridir. Bu dört ismin ortak özelliği aydın tipi temsil etmeleridir. Safa'nın özellikle aydın tipleri, değişen derecelerde kendisine bağlıdırlar. Onun düşünce dünyası ve psikolojisi ile açık benzerlik gösterirler (Tekin 1999: 49). Sözcülerin roman kişilerini ahlaki yönden yozlaşmaktan koruma çabalarıyla ilgili sözlerine bakıldığında Peyami Safa'nın köşe yazılarıyla benzerlik taşıdığı görülür.

1923'te neşredilen *Sözde Kızlar*, Peyami Safa'nın ilk romanıdır. Başkişi Mebrure'nin başından geçenlerin anlatıldığı roman, yazarın daha sonraki romanlarında değişmeyen bir yapının ilk kez kullanılması bakımından önemlidir. Şeklen ve yüzeysel şekilde benimsenen Batılı tarz hayatın yansıması konumunda bir erkeğin karşısına geleneksel değerlerin yansıması konumunda bir erkeği koyan ve bunlardan birini seçmek zorunda kalan bir kadın

şeklindeki yapı, onun daha sonraki romanlarının değişmeyen unsuru haline gelir. *Sözde Kızlar*'da seçici kişi Mebrure'dir. Mebrure, annesinin vefatıyla babasıyla yaşamına devam eder ancak İzmir'in işgali ile babasından ayrılmak zorunda kalır. İstanbul'da süt amcası Nafi Bey'e sığınır. Büyük zorluklar yaşayan genç kızın karşısına farklı dünya görüşüne sahip iki genç çıkar. Behiç ona maddi imkânlar sunarken Fahri ise onun ruhsal dünyasına hitap eder. Behiç üzerinden ahlaki yozlaşmaya dikkatleri çeken yazar, asrileşme arzusunda olan Belma ve onun gibilerin nasıl bir felakete sürüklendiğini göstererek gençlere ders verme amacı güder.

Sözde Kızlar'da yazarın sözcülüğünü Nadir üstlenir. Duyun-i Umumiye'de memur olan Nadir, "zeki, açık fikirli, münevver bir genç"tir (Safa 2005: 61). Ahlaki açıdan yozlaşma mekânı konumundaki Nafi Bey'in köşkünün müdavimlerinden biri olan Nadir, değerler dizgesine sahip olması bakımından diğerlerinden ayrılır. Mebrure, köşke gelenler ve köşktekiler arasında sadece onunla yakınlık kurar. Yazarın düşüncelerini yansıtmaya görevindeki Nadir, düşünceleri ile başkışıye yardımcı olur. Köşkün müdavimi olan erkeklerin ve kadınların birbirleriyle ilişkileri çıkara dayalıdır ve cinsellikle şekillenmiştir. Nadir ise onlardan düşünce dünyasına sahip olması bakımından ayrılır.

Peyami Safa, kendi düşüncelerini Nadir üzerinden okuyucuya aktarır. Hatice'nin cemiyetinden ve köklerinden koparak Belma oluşu ve Avrupa'da aktris olarak yaşama hayaliyle erkeklerin cinsel nesnesi haline gelmesi üzerinden köklerinden kopan kişileri eleştirir. Nadir, Türk ve Müslüman semtlerdeki köklerinden kopan ve ahlaki sorumluklarını yadsıyan genç kızlara *sözde kızlar* diyerek yozlaşan değerlerin eleştirisini yapar:

"Bunlara verilecek en iyi isim bu: Sözde kızlar! Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahlûklar, koca aramaya başlayınca sıkılğan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini de pek iyi bilirler. Mebrure Hanım, ben bu kızları eksiksiz tanırım. Bunlar çokturlar Mebrure Hanım, yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda, Şişli'de, kendilerine rahat, âsude yuvalar yaparlar. Hiçbir gün yerlerinde durmazlar. Her hamlelerinde gayelerine vâsıl olmak için daimî hareket içinde bulunurlar; gayeleri iki şeydir: Âşık ve koca bulmak... Âşıklarını, tahayyül ettikleri gençler arasından seçerler, onlara fedakârlık etmeye de katlanırlar, kendilerine bir damla fazla teheyhüç veren genci kızgın bir et aşkıyla severler... Koca için düşündükleri tamamıyla aksidir: Zeki bir adamla evlenmeye hiç razı değildirlen. Yaşlı simsarları, bunamış

tüccarları, gizli fikirler ve hareketler keşfetmek hassasından mahrum ihtiyar zenginleri ararlar...” (Safa 2005: 130).

Nadir, maddi değerlerin değil manevi değerlerin insanları gerçek mutluluğa ulaştıracağı tezini yansıtır (Kuran 2005: 38). Ona göre manevi değerlere ulaşmanın ilk koşulu ise geleneksel değerlere sahip olmak ve kökleriyle bağını koparmamaktır. Asrileşme arzusu ile değerler dizgesini silenlerin düşünsel ve bedensel yok oluşlarını göstermek isteyen yazar, Belma karakteri ile düşüncelerini somutlaştırır. Belma, geleneksel değerlerin hüküm sürdüğü muhitinden sıkılarak farklı bir yaşam arzusu ile tüm değerlerine sırt çevirir ve başka bir kimliğe bürünür. Ancak aradıklarını bulamaz ve erkeklerin cinsel nesnesi haline gelerek felakete sürüklenir. Kurtuluşu intihar ederek bulmaya çalışır. Nadir'e göre Belma intihar ederek bütün memlekete hizmet etmiştir. Kendini cezalandırarak kendisi gibi yaşayanlara ders vermiştir. Belma ölümlerinde bir sözde kızın ulaşabileceği en büyük saadeti yakalamış, haysiyetsiz bir yaşamdan kurtulmuştur. Ayrıca onun ölümü, Behiç gibi ahlaki değerlere önem vermeyen, bedensel arzuları için her türlü eylemi meşru gören birinin maskesinin de düşmesine yardım ederek kendisi ile aynı kaderi paylaşabilecek genç kızlara uyarıda bulunmuştur.

“Belma intihariyle hepimize, hattâ bütün memlekete hizmet etti. Evvelâ kendi kendisini cezalandırdı, sonra kendisi gibi yaşamak isteyenlere ders verdi. Bir sözde kızın kavuşabileceği en büyük saadeti gösterdi: Ne istersiniz, bu saadet, haysiyetsiz ve merhametsiz bir hayatın üzüntülerine göre, ölümden başka nedir? Ve nihayet, bize Behiç'i tanıttı. En büyük gayesi de buydu. Boter'in kostümleriyle örtülen bir zilleti ifşa etmek istemişti ve muvaffak oldu. Artık, azıcık şüphesi olanlar da Behiç'i tanıyacaktı” (Safa 2005: 216).

Ahlakçı bir tutum içindeki yazar, Belma'nın farklı bir yaşam arzusu ile felakete sürüklenmesi ve neticesinde intihar etmesi ile onunla aynı kaderi paylaşabilecek gençlere ders verme amacı güder. Belli bir zümrenin ahlaki tükenişinin Batılılaşma ile koşut ilerlediği düşüncesindeki yazar, sözcü konumundaki Nadir aracılığıyla Belma'nın intiharının kendisi gibi yaşamak isteyenlere ders verdiği düşüncesindedir.

Nadir, psikolojik derinliğe sahip biri değildir. Yazarın sözcülüğünü üstlendiğinden romanın düşünce dünyasının oluşumunda etkin biridir. Kendilik değerlerinden kopan ve toplumuna yabancılaşan kişilere yol göstermek amacıyla uzun açıklamalarda bulunur. Bu, eserin edebi niteliklerine gölge düşürür.

Ali: Şimşek

Peyami Safa, ikinci romanı *Şimşek*'te aşk ve ihanet izleklerini eksenine alır. Yasak aşk ve yasak aşkın getirdiği olumsuzluklar, metnin odak noktasını oluşturur. *Şimşek*, yazarın iletmek istediği mesaj açısından *Sözde Kızlar* ile benzer özelliklere sahiptir. Başkişi Müfid'in ülkü değer olarak kurgulandığı romanda karşıt güç konumundaki Sacid ve etrafında kümelenen ahlaki değerler dizgesine sahip olmayan bir kadın zümresinin eleştirisi yapılır. Bedensel hazza ulaşmak için cemiyetin yasalarını yadsıyan ve arzularına kavuşmak için her yolu meşru gören bir zümrenin eleştirildiği romanda kişilerin eylemsel ve düşünsel yok oluşlarına dikkat çekilir. Romanda belli bir zümrenin cemiyetine yabancılaşarak günah sayılan her şeyi zevkle yapmasını eleştiren yazar, kadınlarla ilgili görüşlerine geniş şekilde yer verir.

Bir yozlaşma mekânı olan Sacid'in Bağlarbaşı'ndaki köşkünün müdavimlerinden olan aynı zamanda Müfid'in yakın arkadaşı Ali, yazarın sözünü emanet ettiği roman kişisidir. İstanbul'un değişik muhitlerinde yaşadığı için farklı insan grupları hakkında bilgi sahibi olan Ali, kimseye kin gütmez, sadece olayları takip etmek ve yorumlamakla yetinir; insanlara tarafsız şekilde yaklaşır ve kimseyi eyleminden dolayı yargılamaz. Onun bu yaklaşımı herkes tarafından sevilmesini, herkesin hürmetini ve muhabbetini kazanmasını sağlar:

“Ali, bütün hareketleri gayet batı, ağır, tenbel, adeta uyusuk, herşeye ve herkese karşı bitaraf ve tatlı bir merak sahibi, mütecessis, etrafındaki vakalara ve insanlara, oyunlarına hiç karışmadan, yalnız anlamak merakıyla ve zevkiyle bakan, bu vakaların ve insanların gülünç, eksik, hazin taraflarını bulmaktan hoşlanan, müşahedelerinin sonunda kıymetleri izale, tezatları telif eden bir felsefe çıkarmış, ebedi hiçliğe inanmış, zekâsının istiklaliyle maruf bir genç; bunların arasında, kimseyi incitmeden, haklarındaki fikirlerini söylemekten de çekinmeden, kinsiz ve emelsiz, bitaraf ve hakimane yaşıyor, Sacid'e varıncaya kadar hepsinin hürmetini, muhabbetini kazanıyordu. Hepsinin başından geçenleri bilir; son derece ketum olduğu için, herkes, onun ayağına kadar giderek, buhranlı zamanlarında fikirlerinden istifade ederler, en mahrem düşüncelerini ona söylerlerdi. Gece yaraları yataklarından fırlayarak ona koşanlar, dertlerini açanlar, ağlayanlar vardı. İstanbul'un her muhitinde yaşadığı için içtimai sınıfların ayrı ayrı vasıflarını, aralarındaki farkları biliyor, birbirleriyle kıyaslar yapıyor” (Safa 1999: 62-63).

Yazar, Ali aracılığıyla kadınlarla ilgili düşüncelerini aktarır. Ali'nin belli bir zümrenin kadınlarıyla ilgili düşünceleri, *Sözde Kızlar*'ın sözcü konumundaki kişisi Nadir'le benzer. O da ahlaki yönden yozlaşan, değerler dizgesi silinmiş kadınlarda utanma duygusunun kaybolmasını eleştirir.

Romanda başkişi Müfid ve Sacid arasında büyük bir çekişme vardır. Sacid Batı'nın Müfid ise Doğu'nun değerlerini temsil eder. Yazar, Doğu-Batı sorununu bu iki kişi üzerinden somutlaştırır. Yazarın sözcüsü Ali'ye göre bu iki şahsiyet arasındaki çatışma iki farklı medeniyetin mücadelesidir.

“Ali'nin anlayışına göre bu mücadelenin İstanbul, Türklük ve insanlık cemiyetiyle doğrudan doğruya alakası ve irtibatı vardı; bu cemiyet, bu iki muarız taraftan hangisine kıymet ve kuvvet veriyorsa onun galebe edeceği muhakkaktı; o halde bu cidalin neticesi insanlığın en son içtimai ve ahlaki meyillerini, telakkilerini de gösterebilmek iktidarını haiz ve bunun için, bir müdekkik nazarında, cidden ehemmiyetli idi” (Safa 1999: 64).

Ali, kadınların beğenilmeye ve sevimliye erkeklerden daha çok ihtiyaç duyduğunu düşünür. Ona göre kadınlar, dış görünüşlerine erkeklerle kıyaslandığında daha çok önem verir, yine erkeklerden daha çok malına düşkün, kıskanç, ihtiyatkâr ve korkaktırlar. Bunu, kadınların erkeklere göre daha hassas bir yapıda olmasına bağlar.

Ali, Doğu-Batı sentezine ulaşma amacındaki yazarın amacıyla örtüşen niteliklere sahiptir. Peyami Safa, sadece geleneksel değerlere bağlanarak ilerlemenin ve mutlu olmanın gerçekleşmeyeceğini, Batı'nın da olumlu gelişmelerinden faydalanılması gerektiğini düşünen bir yazardır. Ali de Safa gibi sentezden yana biridir. Safa'nın ulaşmak istediği sentezi bünyesinde taşır. Bu anlamda o, Doğu'nun ve Batı'nın olumlu niteliklerini bünyesinde taşıyan, ideal, örnek bir kişiliktir (Kuran 2005:63). Sözüne herkesçe güvenilen Ali, aşk, sevgi, insanlar arasındaki ilişkiler, kadın gibi konulardaki düşünceleri ile yazarı temsil eder. Okuyucu, onun bakışından ve kişileri yorumlayışından Müfid ve Sacid'in neleri temsil ettiğini anlar.

Muharrir Kerim Bey: Mahşer

Mahşer, Peyami Safa'nın üçüncü romanıdır. Birinci Dünya Savaşı yıllarının İstanbul'unun anlatıldığı romanda iyi-kötü çatışması eksene alınır. Bir tarafta vatan, millet, fazilet gibi kavramlar uğruna savaşıyor, diğer yanda ise bedensel arzularına doyum sağlamak amacıyla hareket eden bir zümre üzerinden ülkenin bulunduğu duruma dikkat çekilir.

İdealist bir öğretmen olan başkişi Nihad'ın ülkenin içindeki durumdan bihaber olan kesimle olan çatışmasının anlatıldığı eser, bir aşk konusunu odağına almasına rağmen sosyal alandaki ve devlet kurumlarındaki çürümenin ve yozlaşmanın yansıtılması açısından önemlidir. Peyami Safa, kendisi gibi bir muharrir ve roman yazarı olan Kerim Bey'i sözcüsü olarak kullanır. Onun üzerinden ülkenin içinde bulunduğu durumu sorgular, tespitlerde bulunur. Canlı bir kişilik özelliği göstermeyen Muharrir Kerim Bey, fikri muhtevanın aktarılması amacıyla kurgusal dünyada var olur. Kültürlü ve aydın bir kişilik olan Kerim Bey, sıradan bir yazar değil, herkesin tanıdığı, sevdiği ve beğendiği biridir. Ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında kayıtsız kalmayan Muharrir, başkişi Nihad ve arkadaşları ile benzer düşüncelere sahiptir. O, düşünceleri ve eylemleri ile Nihad'a yol göstermeye ve yardımcı olmaya çalışır.

Mahir Bey, karısı Seniha Hanım ve Alaaddin Bey gibi, ahlaki açıdan yozlaşmış kişilerin devletin tüm olanaklarını kullanarak kazanç sağlamalarının nedenlerini açıklayan Muharrir, onlar gibi köklerinden kopan ve ahlaki sorumluluklarının farkında olmayanların, çocukluklarındaki tutumları nedeniyle bu şekilde davrandığını düşünür. O, ahlak, erdem ve faziletle ilgili düşüncelerini uzun uzun anlatarak yanlış olan yaklaşımları tespit eder ve olması gerekenleri göstererek çözüm önerilerinde bulunur:

“ [...] mektepte yahut ailede size öğretmişler ki millet, memleket, fazilet mukaddestir. Siz bu üç mefhumu girer şe'niyet bellemişsiniz. Yaşarken bakıyorsunuz ki her zaman iş sizin bildiğiniz gibi değil. Hâlbuki Mahir Bey daha çocukken bu vehimleri silkip atmış. Bilir misiniz ki ölürlen bile biz, çocukken aldığımız fikirlerle düşünürüz. Seniha'ya gelince, bu kadının çocukluğu da şimdikinden beterdir. Büluğundan itibaren sevki tabileriyle yaşamağa başlamış. Zekâmızı, ahlak gibi sevki tabiilerimizin aleyhine kullandığımız vakit hayatı kazanamayız [...] Ahlakçılar, cemiyetçiler, yanlış bir nazariye olarak zekâyı sevki tabiiler aleyhine kullanmışlar. Bu fikrin menşei dinlerdir. Nefsi emmareyi ruhun düşmanı sanmışız. Tabii kuvvetlere karşı akli harp açmışız. Zekânın bile sevki tabii olduğunu bilmiyoruz. Başka memleketlerde aklın cinsi temayüllere galebesine devlet teşkilatının kuvveti sayesinde az çok muvaffak olunur. Burada o da yok, kanunsuz ve mahkemesiz bir memleketteyiz...” (Safa 2000: 104-105).

İntihardan son anda vazgeçen Nihad'a yol göstermek isteyen Muharrir, uzun uzun açıklamalarda bulunur. Onun ıstıraplarının kaynağının cemiyetinden kaynaklandığını, faziletli olmak gerektiğini ancak insanların fazilet kavramını yanlış algıladığını söyler.

Başkişiyeye hayatı olduğu gibi kabul etmesi telkininde bulunur. Uzun şekilde yapılan açıklamalarda yazarın sesi açıkça duyulur. Roman bu bölümlerde tamamen bir makale hüviyetine bürünür. Bu da yazarın ahlakçı tutumuyla ilişkilidir.

Cevat: Bir Akşamdı

Bir Akşamdı romanı, yeni bir yaşam arzusuyla geleneksel değerlerin hâkim olduğu İzmit'teki yaşamından sıkılarak İstanbul'a kaçan başkişi Meliha'nın öyküsüdür. Cinsel açlığını gidermek amacıyla çevresi ve annesiyle çatışma yaşayan, okuduğu romanlarla dürtü doyumunu sağlamaya çalışan Meliha, Kamil'le İstanbul'a kaçar ve onunla evlenir. İstanbul, onun için yeni bir yaşamı vaat etmesi nedeniyle bir çağrı nesnesidir. İstanbul'daki yaşamında ilk zamanlar mutlu olan Meliha, Kamil'in onu aldatması ile intikam ateşiyle yanıp tutuşur. İntikam alma amacıyla başka erkeklerle kirli ilişkiler içine girerek ahlaki değerlerin umursanmadığı bir hayata sürüklenir.

Romanda Peyami Safa'nın sözcüsü, aydın bir tip olan Cevat'tır. Yazarın sözcülüğünü üstlenen Cevat, başkişiyeye ahlaki sınırlılıklarını ve sorumluluklarını sürekli şekilde anımsatır. Kadınları cinsel bir nesne olarak görmeyen, onların ruhlarına ve psikolojilerine önem veren Cevat, başkişinin ahlakını koruması için devamlı telkinde bulunmasıyla roman dünyasının yozlaşmış ilişkileri içinde bir ışıktır.

Cevat, hem Meliha hem de Kamil tarafından sevilen biridir. Narsisist bir kişilik özelliği gösterdiğinden kendisinden başka bir sevgi nesnesi bulunmayan biri olan Kamil'in en yakın olduğu kişidir. Kamil, onun fikirlerine önem verdiği için evlilik ve kadınlarla ilgili zihnindeki bazı soruların cevabını Cevat'tan almaya çalışır. Cevat'a göre her evlilik bir teraziye benzer. Erkek ve kadın eşit olursa evlilikte sorun çıkmaz, aksi takdirde ona göre evlilikler sağlıklı olmayacaktır:

“Bir izdivacın mukadderatı zevç ve zevce kuvvetlerinin seyrine tâbidir. Her izdivaç bir teraziye benzetilebilir: Kefelerinde kadın ve erkek otururlar; aradaki tevazün, iki taraf kuvvet ve sıkletinin müsavi olmasına bağlıdır; birisi ağırlaşırsa öteki taraf berhava olur. Askta da böyledir. Her iki taraf kendi kuvvet ve sıkletlerinin tezyidine çalıştıkları için bu zıt temayüllerden iki cins arasındaki marufmücadele doğar. Bu mücadele askta en şiddetli olur, fasılasız devam eder, çünkü ihtirasın beklemeye tahammülü yoktur ve gayesine çabuk vasıl olmak istemesi tabiidir; dostlukta ihtiras, vasatî temayüller derecesinde olduğu için gayeye vusulde acelesi yoktur, teenni, betaet, müsamaha onun seciyeleridir,

beklemesini bilir, hattâ zayıf zamanlarda karşı tarafa yardım eder. İzdivaçta da dostluğun aynıdır” (Safa 2021: 140).

En önemli özelliği fikir adamlığı olan Cevat, “*Ondokuzuncunun sonlarında dünyaya geldiği için olacak, her şeyin müsebbibü’l esbabını araştırmak illetinden kendini kurtaramaz. Yani bu kahramanımız bir mütefekkir, sakalsız bir mütefekkir.*”dir (Safa 2021: 142). O, geçmişten gelen tüm değerlerin alt üst oluşuna, insanların sadece arzularıyla hareket etmesine karşı çıkar. Ona göre yaşanan asır, imansız ve mefkûresizdir:

“Cevat, kendi kendine hep bu asrın rönesansını izah etmeye uğraşır, durur. Söyle izah ediyor: Ondokuzuncu asrın sonunda insanlık, bütün ilahlarını öldürmüştür. Bu asır inanmaz, imansız ve mefkûresizdir. Yasamanın gayesini ancak yaşamaktan ibaret zannettiren telâkkinin umumileşmesi, maziden kalma bütün kıymetleri altüst etmiştir. Bu hercümercin iktisadî hayatta tecellisi: Komünizm; bedîî hayatta tecellisi: Dadaizm; ahlâkî hayatta tecellisi: bir alay Donjuan.

İnanmak buhranı.

En yeniler için bu buhran da yoktur. Çünkü inanmaya muhtaç değiller” (Safa 2021: 142).

Toplumun kendisinden beklentilerinin farkında olan Cevat, düşünceleri ve eylemleriyle başkişinin çevresindeki erkeklerden farklıdır. Yalınkat bir kişiliğe sahip olan Cevat, olayların gelişip ilerlemesinde etkin değildir. Romanın fikri muhtevasının genişlemesi (Kuran 2005:108) ve egemen kültürün beklentilerine aykırı şekilde davrananlara ders verme ve yol gösterme amacıyla görevlendirilmiş biridir. Bu nedenle başkişiye cemiyetin bir kadından beklentisi olan namusunu koruması gerektiğini, bu nedenle yaşadıkları karşısında sabırlı olmasını telkin ederek onu sürüklendiği felaketten kurtarmaya çalışır.

Selim: Canan

Canan romanı, *Şimşek*'e benzer şekilde aşk ve ihanet ekseninde kurgulanan bir romandır. Başkişi Canan ve onunla birlikte olmak isteyen erkekler üzerinden toplumun bir kesiminin ahlaki açıdan yozlaşmasının ele alındığı eserde Peyami Safa, ahlakçı tavrını sürdürür. Ancak, romanda sözüünü emanet ettiği kişi olan Selim, diğer romanlardakilerden düşünceleri ve eylemleri açısından farklılık gösterir. O, cemiyetin genel geçer yasalarına uymayan, değerleri yadsıyan biridir. Yazarın diğer sözcüleri, roman kişilerine cemiyetin

yasalarını hatırlatıp onların ahlaki açıdan yozlaşmalarına engel olmaya çalışırlar. Selim ise hazzı her şeyin önüne koyan hedonist biridir. Aristippos'un en üstün iyilik hazdır (Hançerlioğlu 2012: 293) öğretisiyle hareket eder. Bu nedenle seçimleriyle ve düşünceleri ile romanın yozlaşmış ilişkiler ağı içinde o da vardır. Cemiyetin günah ve suç saydığı tüm eylemleri yadsıyan Selim, hiçbir dış koşula dikkat etmez. İnsanların haz elde etmek için yaşaması gerektiğine inanır. Bunu sağlamak için de her türlü kuralın yadsınmasını olağan bulur:

"[...] Günah işlemek vesilesi, nadiren elimize geçer, en faziletkâr adamların bile, hayatta bekledikleri şey bu fırsattır. Bana günahsız bir zevk gösteremezsin. Manevîlerini bir tarafa at. Saadet ve günah, aynı mahiyetin iki türlü ismidir. Kendini iyice yokla, günahsız geçirdiğin günlere yanarsın. İhtiyarlığın en büyük aczi, artık bir günah işlemeye takati kalmamasıdır. Zevk, tabiatın seciyesidir. Zekânın yaratıcı bir kuvvet olmaktan çıkması, vücûdun arzularına muhalefet etmesinden ileri geliyor. İstediyin her şeyi yap ve yapabileceğin şeyi iste, hiç bir kaideye kulak asma. Yaşamının sırrı budur" (Safa 2020a: 47-48).

Bir İngiliz mektebinde eğitim alan Selim, toplumun değerlerine yabancılaşmış, hiçbir otoriteye ve kurala bağlı olmayan biridir. Bu nedenle cemiyetin yasalarıyla hareket etmez hatta bunları gereksiz bulur. Onun nazarında nikâhın, namusun ya da kanunun bir önemi yoktur. Hayatının tek gayesi haz almaktır.

Yazar, sözcü olarak kurguladığı Selim üzerinden kadınlarla ilgili düşüncelerini aktarır. Birçok romanında, geleneksel değerlerden kopan, şeklen ve yüzeysel şekilde Batılılaşma arzusu içinde olan kadınlara olumsuz yaklaşan Safa, Selim aracılığıyla kadınların basit olduklarını söyler. Ona göre bütün kadınlar aynı derecede önemlidir.

"[...] bütün kadınlar aynı derecede mühimdirler. Birbirlerinden ancak vücutça farklıdır. Havva Ana'larından beri bugüne kadar, erkeklere karşı hep aynı usûlleri kullanırlar. Bir erkek bu hiyleleri bilirse, hiç birine yakalanmaz, iş tersine döner. Kadın, bir erkeğin tahlil ve muhakemesi altında, basit bir mahlûktur. Onlar bütün cazibelerini, tılsımlarını, çıldirtici ve bayıltıcı kuvvetlerini bizim hassasiyetimize borçludurlar. Erkekler biraz daha soğukkanlı olsalardı, kadınların ebedî esareti muhakkaktı. Birçok kadınlar, sevimli ve cazip olduklarını erkeklerin ağzından öğrenirler, bu cemileleri işitmeseler sevimli ve cazip olmazlar" (Safa 2020a: 47).

Yazarın sözcülük görevini üstlenen Selim'e göre üç farklı kadın vardır: Birincisi, avam kadınıdır, onlar mazide yaşamışlardır ve en önemli nitelikleri sadakatleridir. Kocalarını sever, aldatılmazsa aldatmazlar. İkincisi ise çok sabırlı olan orta halli kadınlardır. Onların aşkları uzun sürer ama öfkelenirlerse zamanla aptal bir fahişeye dönüşebilirler. Üçüncüsü ise asri kadındır. Kendi zevklerini herkese ve her şeye tercih eden bu kadınlar, aile kurumuna inanmazlar. Başka erkeklerle cinsel birliktelik yaşamayı, cinsellikle ilgili dürtülerine doyum sağladığından olağan bir durum sayarlar.

Selim, aşk konusunda da düşüncelerini söyler. Ona göre aşk ve kin heyecan açısından aynı şeydir. Selim, yakın arkadaşı olan Lami'ye verdiği öğütlerde cemiyetin beklentilerini dikkate almaz. Karısını aldatırsa bundan keyif alacağını söyler. Bu anlamda o, en yakın arkadaşının da ahlaki açıdan yozlaşmasını isteyerek değerler dizgesinin silinmesine yol açar.

Ferit: *Fatih-Harbiye*

Fatih-Harbiye, Peyami Safa'nın roman yazma serüveninde bir dönüm noktasıdır. Daha önceki romanlarında aşk, ihanet, hırs gibi duygulara yoğunlaşan yazar, bu romanla birlikte Doğu-Batı sorununa eğilmeye ve bir sonuca ulaşmaya çalışır. Daha önceki eserlerinde bu yaklaşımın izleri görülse de *Fatih-Harbiye* onun tezlerini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.

Doğu ve Batı medeniyetleriyle ilgili birçok yazı kaleme alan yazar, ne Doğu'dan yana ne de Batı'dan yana tavır alır. O, iki farklı medeniyeti bir potada eritme ve sonuca ulaşma amacındadır. Senteze ulaşma isteğindeki yazara göre hepimiz hem Doğulu hem de Batılıyızdır.

“Aramızda müfritler müstesna, hepimiz hem Doğulu hem de Batılıyız. Doğu-Batı sentezi bizim yani bütün insanların tarih ve ruh yapısı kaderimizdir. Doğu ile Batı arasındaki mücadele her insanın kendi nefsi ile mücadelesine benzer. Bunların sentezi insanın var olmak için muhtaç olduğu vahdetin ifadesidir. İnsan bütünlüğünü ve tamlığını ancak bu sentezde bulabilir” (Safa 1978: 12).

Yazarın ulaşmak istediği sentezin izleri, *Fatih-Harbiye* romanında açık şekilde görülür. Romandaki ana duygu, iki farklı medeniyet arasında kalmışlıktır. Başkişi Neriman üzerinden Türk toplumunu yansıtmaya çalışan yazar, insanımızın Doğu ve Batı medeniyetleri arasında sıkışıp kaldığı ve yönünü belli bir yöne çeviremediği inancındadır. Doğu ve Batı medeniyetleri ile ilgili birçok yazı kaleme alan Safa, bu konudaki düşüncelerini sözüünü emanet ettiği Ferit karakteri üzerinden aktarır. Ferit, Doğu'nun ya da Batı'nın

değerlerinden yana kesin bir tavır ortaya koymaz. İki farklı medeniyetten bir sentez yaratma amacı güder. Ferit, makineleşen Batı'nın insan unsuruna önem vermesi için Doğu'nun maneviyatçı ikliminden beslenmesi gerektiğine inanır:

"[...] Kültürleri ve medeniyetleri tasnif ederken, "Şark" ve "Garp" enmuzeceeri ararken beşerî mahiyetleri ihmal edebiliriz. Şark ve Garp âlemleri, güneşin doğduğu ve battığı cihetler kadar birbirinden ayrı değildirler. "Prototipik" vasıflar ararken basitler üzerinde konuşmuş oluyoruz. Şark ve Garp insanlığın külçesini terkip ederler, bu itibarla, medeniyet dediğimiz şey yeni terkiplere doğru mütemadiyen istihale eder. Buna terakki, tekâmül, değişme, ne dersiniz deyiniz. Ben tabirlerden de korkarım. Hiçbir tabirin sabit bir medlülü yoktur. Garp medeniyetinin içinde Şark unsurları ve Şark medeniyetinin içinde Garp unsurları yok mudur? Fakat her şey bir derece meselesidir. Bugünkü Garp medeniyeti, gittikçe, terkibine daha fazla miktarda karışan çeliği hazmedemiyor ve kusmak istiyor. Onu makineleşmekten ve büyük sanayiın barbarlaştırıcı, hayvanlaştırıcı tesirlerinden kurtarmak için, terkibinde Şark unsurlarının çoğaltılması lâzımdır. Zannederim ki Garp mistiklerinin istedikleri budur ve bu, zaruridir. Mihanikî beşeriyet, Şarktan biraz muhayyele ve metafizik tasavvurlar dileniyor. Çünkü, her gün biraz daha makineleşen zavallı Amerikalının her gün biraz daha kuruyan muhayyelesi, yarın saati icat eden yahut tayyareyi tasavvur eden bir Şarklının yaratıcı kafasından mahrum kalacaktır. Şark ve Garp, mütevasıl kaplardaki su gibi birbirlerinin eksik taraflarını tamamlamak suretiyle, hem bugünkü müthiş kültür buhranını halledecek, hem de yeni terkiplere doğru gideceklerdir" (Safa 2020b: 122-123).

Ferit'e göre Doğu ile Batı arasında kalan Türkiye, Batı'dan etkilenmekten kaçınmamalıdır. Ama bu etkilenme bizim ölçülerimiz sınırında olmalıdır. Kültürümüz, geleneklerimiz ve köklerimizle bağımızı koparacak şekilde olmamalıdır. Batı'nın Doğu'dan beslenmesi gerektiğine inanan Ferit, musiki üzerinden düşüncelerini somutlaştırır. Ona göre Batı, Doğu'nun musikisinden yararlanmalıdır. Buna da en uygun olan Türk musikisidir. Çünkü Türkler, birçok yetkin eser vermiş bir millettir. Türklerin birçok şaheseri olmasına rağmen alaturka musiki bölümünün lağvedilmesini doğru bulmayan ve bu düşünceye şiddetli şekilde karşı çıkan Ferit, Türk musikisinin Avrupalılaşmaktan kaçınması gerektiğine inanır.

Safa, kadınlarla ilgili eleştirilerini *Fatih-Harbiye*'de de sürdürür ve onlar üzerinden Batılılaşmanın yanlış anlaşıldığına vurguda bulunur. Türk kızlarını idealden yoksun gören Ferit, kadınların medeniyeti gözleriyle algıladığını düşünür. Kadınların gayesi, şeklen benimsedikleri Batılılar gibi bir yaşama kavuşmaktır. Ona göre bizim kadınlarımız, medeniyeti cazip bir renkler âleminden ibaret saydıklarından Batılılaşmayı yüzeysel şekilde anlamışlardır. Bu nedenle ideal sahibi olamamışlar, kökleriyle bağını koparan fantezi düşkün insanlar haline gelmişlerdir:

“Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur. Bunlar, hakikî medeniyetçilerden daha bahtiyardırlar: Şekillerle iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir. Fakat hakikî terakkiye inanan, kültür sahibi bir İngiliz kızın sükûtu hayalini düşün! Her şeye vâsıl olmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştır. İçlerinde intihar edenler var. Bu daha fena. Zira onlar için medeniyet, cazip bir renkler âleminden ibaret değildir. Onlar bütün ümitlerini insanlığın muhteva olarak tekâmülüne bağlamışlar ve büyük harp misaliyle de aldandıklarını anlamışlardır. Onlar ideal sahibidirler; bizimkiler fantezi düşkün ...” (Safa 2020b: 98).

Ferit'e göre medeniyet, kadınların gözlerine hitap eder. Medeniyetin hakiki anlamı kadınlar için çok şey ifade etmez. Batı'nın kültürünü şursuz olarak seven kadınlar, şeklin estetiğine hayrandırlar. Bu nedenle onların Batılılaşma temayülleri sathidir.

Ferit'in Doğu-Batı sentezi, Kadınların Batı medeniyetini algılayışları hakkında yaptığı açıklamaların Peyami Safa'nın *20. Asır Avrupa ve Biz* adlı eserindeki birçok başlıkla bire bir örtüştüğü görülür.

Necati: Biz İnsanlar

Peyami Safa, Türkiye'de sosyalist ve komünist toplum düzeninin yerleşmesine karşı çıkmış ve bu ideolojileri savunanlarla mücadele etmiş bir şahsiyettir. Özellikle Marksizm ile ilgili önemli tenkitlerde bulunan yazar, bu konulardaki tahlillerine ve düşüncelerine *Sosyalizm Marksizm Komünizm* adlı eserinde ayrıntılı şekilde yer verir. Yazarlığı boyunca gerek ilmi yazıları gerek köşe yazıları gerek de romanlarıyla sosyalist eğilimlerin güçlü muhalifi olan yazar, bu yaklaşımıyla milliyetçi çevreler tarafından takdir edilir.

Safa, komünistleri mahutlar ve gafiller olarak ikiye ayırır. Mahutlar olarak gördüğü Nazım Hikmet, Zekeriya Sertel ve Nadir Nadi gibilerin toplumu kandırdıklarını düşünür ve onlarla büyük bir mücadeleye girer. Ona göre bu akımlara yönelen gençler gafildir ve onların

bu akımlardan uzaklaştırılması ve milli değerlere yönelmelerinin sağlanması gerekir. Gençlerin komünistlerin oyununa kolayca geldiklerini düşündüğünden özellikle üniversitedeki komünizm yanlısı akademisyenlere dikkat edilmesi gerektiğine işaret eden ve komünizmi Türklüğün ve devletin en büyük düşmanı olarak gören Safa, mücadelesini hiçbir zaman bırakmamış, bu konuda öncü bir görev üstlenmiştir (Özer, Kılıç 2020: 305-306). Yazar, komünizm, sosyalizm, materyalizm ve Marksizm gibi akımlarla ilgili düşüncelerine *Biz İnsanlar* romanında sözcüsü aracılığıyla genişçe yer verir. Romandaki bazı bölümler ile yazarın köşe yazıları ve ilmi eserlerdeki düşüncelerinin büyük benzerlik gösterdiği görülür.

Peyami Safa'nın en son yayımlanan romanı olan *Biz İnsanlar* bir arayış romanıdır. Eserde, baba baskısı nedeniyle yaşadığı ortamda bunalan ve çıkış yolu arayan başkişi Orhan'ın kaçış nesnesi olarak önce materyalizme yönelmesi, ancak aradıklarını bulamaması neticesinde son nokta olarak dini değerlerin etkin olduğu bir hayatı benimsemesi ve içsel huzuru yakalaması anlatılır. Başkişinin serüveninde onun materyalizmle ilgili düşüncelerinden vazgeçip dini değerlere yönelmesinde telkinleri ile etkin olan Necati, romandaki sözcü görevindeki kişidir. Zor günlerinde kendisine sığınan Orhan'a her konuda yardımcı olan Necati, başkişinin kendini bulma serüveninde ona yol gösterir ve var oluşunu tamamlamasında etkin rol oynar.

Romanın fikri cephesinin oluşumunda etkin bir rol oynayan Necati (Kuran 2005: 185), Orhan'ın yakın arkadaşıdır. Edebiyat öğretmeni olan Necati, milli ve manevi değerlere bağlı bir şahsiyettir. Romanın olay örgüsünün odağında bulunan taş meselesinde Orhan'ı yalnız bırakmaz. Ayrıca Süleyman'ın materyalizm, komunizm ve sosyalizmle ilgili fikirlerinin etkisinde kalan arkadaşına yol gösterir. Süleyman'ın uzun uzun okuduğu Doğu milletlerine hitaben Rusya'da düzenlenen bir kongrenin materyalizmle ilgili bildirisine karşı Necati milli değerleri savunur:

"[...] Seninle şu noktada beraberim: Türk milleti ve bütün mazlum Asya kavimleri, Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmalıdırlar. Fakat kimin namına? Kendi milli varlıkları namına Milli tarihleri ve milli idealleri namına? Sen bunu bir merhale telakki ediyorsun ve bir kere bu merhale aşıldıktan sonra milli vahdetleri parçalayarak yerine sınıf temerküzleri koymak istiyorsun. Okuduğun yazı, bütün zevahirine rağmen hiçbir mazlum milletin müdafaası değildir. İçinde Amerikalı, İngiliz, Fransız .. bütün Avrupa amelesi de dahil olduğu halde, sadece tek bir sınıfın müdafaasıdır. Senin davanın Türk milletinin

saadetiyle hiç alakası yoktur. Sen Avrupa'nın millet emperyalizmi yerine bir nevi sınıf emperyalizmi ikame etmek istiyorsun” (Safa 2019: 133).

Maddi açıdan iyi durumda olan Necati, çalıştığı okul dışında başka yerlerde de ders verir. Aydın bir kişilik olarak özellikle başkışıye yol gösterir ve önemli konular hakkında bilgiler verir. Necati, Süleyman'a göre ekonomik sorun yaşamaması ve eylem adamı olmaktan ziyade düşünce adamı olması gibi nedenlerle küçük burjuva kesimindedir. Ancak Necati, Süleyman'ın kendisine burjuva yakıştırması yapmasını onaylamaz ve onun düşüncelerine karşı çıkar.

Necati, Orhan ile Vedia arasındaki ilişkide de yol göstericidir. Vedia hakkında şüpheleri olan başkışıye onun samimi bir kız olduğunu söyler ve onu cesaretlendirir. O, Orhan'ın karşılaştığı her problemde yanındadır ve ona yol gösterir. Peyami Safa'nın tarihi maddecilik, eski edebiyata bakışı, insan ilişkileri hakkındaki düşünceleri ve milliyetçilikle ilgili düşünceleri ile Necati'nin düşünceleri arasında önemli benzerlikler vardır.

Yahya Aziz: *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*

Peyami Safa, İkinci Dünya Savaşı sırasında mistisizm ve parapsikolojik olaylarla ilgilenir ve bu konuda Fransızca literatürü yakından takip eder. Felsefe profesörü Macit Gökberk ile bu alanda önemli sayılabilecek fikir tartışmaları yapar. Ayrıca ruh çağırma seansları düzenler. Ruhun varlığına ve sonsuzluğuna inanan yazar, insanın öldükten sonra ruhunun bedeninden ayrıldığına ve dünyayı sıklıkla ziyaret ettiğine inanır. Yazar, bu alana olan ilgisini, *Vakit* gazetesinde “Ölümler Yaşıyor mu” adlı eserini tefrika etmesiyle gösterir. Eser, dönemin önemli ilim adamlarının tabiatüstü olaylarla ilgili tecrübelerine ve müşahedelerine dayanır (Ayvazoğlu 2008: 404-405). Yazar, bu dönemde mistik bir tecrübeyi eksene aldığı *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nu yazar.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, Peyami Safa'nın mistisizmle ilgili düşüncelerinin romanıdır. Ayvazoğlu'na göre Safa, 1930'ların başında mistisizme ilgi duymaya başlar. Ancak genellikle Fransızca literatürü okuduğundan Batılı kaynaklardan beslenir. Yaşadığı yüzyılda tüm Avrupa'yı saran materyalist ve pozitivist akımlara karşı güçlü deliller elde etme amacıyla parapsikoloji ve metafizik olaylarla fazlaca ilgilenen yazar, ispiritizma celseleri düzenleyecek kadar işin içine girer. Ancak Ayvazoğlu'na göre onun mistik anlayışı, İslami renk ve muhteva taşımaz. Vafi Bey ve başkışı Ferit'in ani dinsel değişim yaşammasında etkin olan muhallebicideki ihtiyarın eylemlerine bakıldığında az çok İslâmî unsurlar

bulunur. Ama romanın en önemli mistik karakteri konumundaki Matmazel Noraliya ise herhangi bir Hristiyan kadın mistiğine benzerliğiyle dikkat çeker (Ayvazoğlu 2008: 427).

Safa, 1961'de neşrettiği bütün dünyadaki mistik hareketleri karşılaştırmalı şekilde ele aldığı *Mistisizm* adlı eserde *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'ndan büyük bir bölüme de yer verir Matmazel Noraliya'nın mistik tecrübeye girişinin aşamalarını gösteren hatıralarından bir bölümü alıntıl原因 yazarın *Mistisizm* eserindeki düşünceleri ile romandakiler benzer nitelikler taşır (Safa 1961: 115).

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu, *Biz İnsanlar* gibi bir arayış romanıdır. Nihilist özellikler gösteren Ferit'in varlığını anlamlandırma ve ruhsal anlamda dinginliği sağlama amacıyla tereddütten inanca geçiş serüvenin anlatıldığı romanda bir dizi paranormal olayın gerçekleşmesi esere mistik bir hüviyet kazandırır. Başkişi Ferit üzerinden inanma ihtiyacı içindeki nihilist gençlere yol göstermeye çalışan yazar, bu alanda yaptığı araştırmalar ve çıkarımlarını sözcü olarak konumlandığı Yahya Aziz aracılığıyla okuyucuya aktarır. Yahya Aziz, Sarborne Üniversitesi'nde felsefe okumuş bir aydındır. Paranormal olaylar hakkında ayrıntılı araştırmalarda ve tahlillerde bulunan Yahya Aziz Bey, Ferit'in başından geçen normalüstü olayları anlamlandırmaya çalışır. Safa, Ferit'in metapsişik deneyimlerinin doğruluğunu, sözcüsü Yahya Aziz aracılığıyla ispata çalışır.

“Yahya Aziz, akıl hekimliğinin birçok bahislerinde olduğu gibi, bir strüktür muamması önünde kalan ilmin, tarif yerine tasvirle yetindiğini ve Esquirol'danberi, hallucination'un "objesiz idrak" diye özetlenebilecek tasvirlerinden bir adım ileri gidilmediğini söylüyor ve her tarif kılıklı tasvirin peşinden symptomatique sınıflandırmalar geldiğini anlatıyor, böylece bir sensorielle, öteki psychique iki büyük dala ayrılan hallucination'ların çeşitlerini saymak ve tasvirini yapmaktan öteye geçilmediğini ilave ediyordu. “Beden-ruh” ikiliğini bütün gayretlerine rağmen ortadan kaldıramayanların bu strüktür problemi önünde klinik müşahedeleri aşmaktan aciz kalmalarını tabii bulan Yahya Aziz, hallucination bahsinde, bir şeyi bir kişiden fazla kimsenin görmemesinin o şeyin mevcut olmadığına yeter bir delil sayılamayacağını da söylüyordu...” (Safa 2006: 153).

Yahya Aziz, ruh ve madde tartışmaları konusunda tereddüt içindeki Ferit'e açıklamalar yapar ve olayları metapsişik açıdan değerlendirir. Ada'daki pansiyonda Matmazel Noraliya'nın koltuğuna oturan ve koltukta onun ruhuyla temas eden Ferit,

yaşadıklarını anlamlandırmaya çalışır. Yaşadığı paranormal olay hakkında zihninde birçok soru ortaya çıkar. Bu durumda Yahya Aziz devreye girer ve tüm sorularına cevap verir. Tüm dünyada yaşanan paranormal olaylar hakkında örnekleri ile bilgiler vererek Ferit'in yaşadıklarının halüsinasyon değil gerçek olduğuna dair deliller sunar. Yahya Aziz'in açıklamalarının olduğu bölümlerde romanın kurgusal dünyası sekteye uğrar ve açıklamalar boyunca metin bir makale hüviyetine bürünür:

“[...] Temaşa (Contemplation) merhalesinden fena (Mortification) merhalesine geçmek üzeredir. İskenderiye okulundan beri, katolik ve İslam tasavvufunda, alaik'ten tecerrüd'den fena fillah'a kadar giden mertebelerin türlü derece ve isimleri vardır. Noraliya'nın hayatında ve defterlerinde temaşa ve fena merhalelerini açıkça görüyoruz. Kendisini Allah'tan ayıran karanlık duvarların benlik olduğunu anlayınca, onu atıp kâinatın ruhiyle birleşmek özleyişini duyuyor. Muhiddin-i Arabi'nin Fütühat-ı Mekkiye'sinde tavr-ı salis dediği hal budur. Cüzinin külliye dalışdır. Bütün Philosophia Prennis'in mevzuu da budur. Bize şimdi süblim bir karikatür gibi görünen Matmazel Noraliya'nın koltuğu, onun yalnız kendi ben'ine değil, bütün benlere, mücerret Ben'e isyandır. Bütün dinlerin, fikirlerin ve politikaların tarihi bu isyanın tarihidir. Dinler, insanın - iştah, şehvet, kazanç hırsı ve kibir halinde- kuduran ben'ini Allah'da eritmeye çalışmışlardır. Hümanizm onu insanlık idealinde uyuşturmaya savaşır. Nasyonalizm fena fil'millet'i emreder. Ben'in Allah'da yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yok olmaya koşması dahileri, millette yok olmaya koşması kahramanları yaratmıştır. Bütün bu ideallerde müşterek olan şey ben'in fenasıdır...” (Safa 2006: 270).

Peyami Safa'nın mistisizmle ilgili düşünceleri ile Yahya Aziz Bey'in düşünceleri birçok açıdan benzerlik gösterir.

Sonuç

Peyami Safa, yalnızca bir edebiyatçı değil aynı zamanda farklı konularda birçok yazı kaleme almış bir fikir adamıdır. Fikir adamı kimliği ve romancılığını birleştiren yazar, romanlarında sosyal sorunlara işaret eder ve çözüm önerilerinde bulunur. Bunu da genellikle sözüni roman kişilerinden birine emanet ederek yapar. Hemen her romanında sözüni emanet ettiği kişiler aracılığı ile roman boyunca kendi sesini duyurur.

Yazarın sözcü işlevindeki kişileri, bazı yönlerden ortak özelliklere sahiptir. Yirmili ve otuzlu yaşlarda ve bekâr olan sözcüler öğretmenlik, yazarlık ve memurluk gibi meslekleri icra ederler ve toplum içinde hemen herkesin sözüne itibar ettiği kişilerdir. Hiç kimse onlarla ilgili olumsuz bakış açısına sahip değildir ve söylediklerini herkes dikkate alır. Sevilen, saygı duyulan ve sözleri dinlenen bu kişiler, aydın tipini temsil ederler. Maddi açıdan herhangi bir sıkıntı içinde olmadıklarından ekonomik zorluk yaşayan başkişilere yardım ederler. Onlar, bir yandan başkişilerin en yakın arkadaşı, yardımcısı ve yol göstericidirler, diğer yandan da cemiyetin yasalarının işlerliğinin korunması için özellikle kökleriyle bağlarını koparan gençlere yol gösteren entelektüel kişilerdir. Selim haricindeki sözcüler, toplum tarafından onaylanan özellikleri bünyesinde taşıyan ülkü değerlerdir. Kusursuza yakın kişilik özelliği gösteren sözcüler, davranışları ve düşünceleri ile ideal bir insan tipi çizerler. Bu bakımdan onun sözcülüğünü yapan kişiler, genellikle tek bir özelliğin sembolü olarak kurgusal dünyada var olan yalınkat kişilerdir.

Safa, sözcüleri aracılığıyla ahlak, fazilet, erdem, Doğu-Batı sentezi, materyalizm, mistisizm gibi konulardaki düşüncelerini açık şekilde aktarır. Sözcülerin en önemli özelliklerinin başında egemen kültürün bireylerden beklentilerini roman kişilerine hatırlatmaları ve onların cemiyetin yasalarına uygun şekilde hareket etmelerine yardımcı olmaları gelir. Bu anlamda sözcüler başkişi tarafından olumlanan değerlerin yansıması konumundaki kişilerdir. Olması gerekeni temsil ettiklerinden yazarın ideal bir toplum ve insan inşa etme amacının gerçekleşmesinde gerekli yol haritalarını çizerler. Yazarın gazete yazılarına, ilmi ve fikri eserlerine bakıldığında sözcüleri ile düşüncelerinin örtüştüğü görülür.

Canlı bir kişilik özelliği göstermeyen sözcüler, entrik kurgunun gelişiminde belli bir fonksiyonu icra eder; iletilmek istenilen mesajın verilmesinde etkin rol oynarlar. Yazarın düşüncelerini iletme amacıyla kurgusal dünyada var olan sözcüler, durumlar ve olaylar hakkında uzun açıklamalarda bulunur. Geniş açıklamaların bulunduğu bölümler adeta bir makale görünümüne bürünür ki bu durum romanın kurgusal dünyasına zarar verir. Bilinç akışı, iç monolog ve iç çözümleme gibi dönemin Türk edebiyatı için yeni sayılabilecek psikolojik roman tekniklerini kullanan, bu anlamda roman tekniğine önem veren bir yazarın sözcüleri aracılığıyla uzun felsefi düşüncelere ve açıklamalara yer vermesi, romanlarını yazmadaki ana amacın düşüncelerini açıklamak olduğu fikrini doğurur.

Kaynakça

- Ayvazoğlu, Beşir (2008). *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Forster, E. M. (2014). *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür), İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Hançerlioğlu, Orhan (2012). *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuran, Şeyma Büyükkavas (2005). *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*.
Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, Sevilay; Kılıç, Mehmet (Temmuz 2020). "Antikomünizmin Büyük Bir Mücahidi:
Peyami Safa". *Near East Historical Review*, S. 305-306, s. 295-309
- Safa, Peyami (15 Şubat 1958). "Ahlak Buhranının Yuvaları". *Milliyet*, s. 12.
- Safa, Peyami (13 Ekim 1959). "Dinsiz Ahlak Mümkün müdür". *Tercüman*, s. 8.
- Safa, Peyami (1961). *Mistisizm*. İstanbul: Bâbiâli Yayınevi
- Safa, Peyami (1978). *Doğu-Batı Sentezi*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Safa, Peyami (1999). *Şimşek*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2000). *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2005). *Sözde Kızlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2006). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2019). *Biz İnsanlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2020a). *Canan*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2020b). *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Safa, Peyami (2021). *Bir Akşamdı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Sazyek, Hakan (2013). *Roman Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tekin, Mehmet (1999). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.